

העצים בוכים לגשם // מחשבות על שכחה, פרידה וגעגוע.

"את גבולות הזיכרון משרטטת השכחה, כשם שהים הוא זה המעצב את קווי המתאר של החוף ... כך השכחה היא הכוח המניע את הזכרון. וההיזכרות היא תנובתה של השכחה".
(אוז'ה, 1998)¹

יהודית ורול נולדה באדירנה טורקיה בשנת 1933 וכיום נמצאת בקיבוץ להבות הבשן בגליל. כתוצאה משיתוק נמנע ממנה להמשיך לשתף את נכדתה, האמנית יעל סרלין, בזיכרונותיה. השכחה העמוקה אליה שקעה סבתה, מובילה את סרלין למסע שיבה אל שורשיה הפרטיים ואחר קהילת יהודי העיר אדירנה, עיר הולדתה של יהודית בתורכיה. קהילה שנותרה ללא אדם שישימיע את קורותיה.

העבודות מתארות, בדרכים שונות, את הערגה לזיכרונות הכמוסים בשכחה. התערוכה מבקשת לבחון את האופן בו מעוצב הזיכרון האישי והקולקטיבי על ידי פעולת דמיון שבבסיסה נמצא מעשה השכחה. שני המנגנונים מעוצבים באמצעות דימויים המורכבים מחלקים אותנטיים, אירועים שאכן קרו, ומחלקים מדומיינים. אולם, יש להבדיל בין המנגנון המעצב את הזיכרון הקולקטיבי ובין זה האישי. לעומת הזיכרון הקולקטיבי, בו פעולת ההשכחה מופעלת על מנת להעלים, להשתיק ולהדיר נרטיבים שעלולים להפריע לאתוס קולקטיבי והגמוני, מנגנון השכחה ומנגנון ההדחקה בנפש פועלים כאמצעי הגנה מפני טראומה ולעולם מותירים בה ובזיכרון חותם.

שם התערוכה: "העצים בוכים לגשם" הוא שמו של פיוט פרי עיטו של חיים יפג'י. פייטן ידוע שעיר הולדתו היא אדירנה. המשפט מרמז על געגוע עמוק של העצים לנוכח הגשם ששכח להשקותם. וזהו גם הפיוט המתנגן מתוך תיבת הנגינה הניצבת במרכז החלל. הפיוט אומץ ברבות הימים על ידי יהודי יוון שהוגלו לאושוויץ, כהמנון געגועים אל מולדתם האבודה.

באמצעות טכניקות שונות מופיעים בתערוכה דימויים שהם לכשעצמם אתרי היעלמות. כלומר, נעים בין הופעה והתכלות. ההקרנות יימוגו כשיעלם האור. ידי הגבס יתפוררו ויתכלו בחלוף הזמן. הלוח במרכז התערוכה הופך תחת ידיה של סרלין למצע של רישום ומחיקה, גילוי וכיסוי, חיבור ופירוק. פעולותיה על גביו מדמות את האופן בו נרקמים דימויי היזכרות בנפש. זולגים בין דמיון ומציאות. במעשה זה מתכתבת סרלין עם חיבורו של פרויד משנת 1925 "רשימה על דפדפת הפלא" (פרויד, 1968)² בה פרויד דיבר על

¹Marc Auge', Oblivion (Minnneapolis and London [1998], 2004) 20 - 21

התרגום שלי, נעזרתי בתרגומה של ד"ר רינה דודאי לאוז'ה במאמר ששכח, זכור, שכוח: שכחה וזיכרון בהתמודדות פואטית עם טראומה של השואה.

פרויד, ז'. (1968). "רשימה על דפדפת הפלא", מעבר לעקרון העונג ומסות אחרות (כרך 4). (ח' איזק, מתרגמים) תל אביב: דביר.

יחסי המודע והלא-מודע במונחים של רישום ומחיקה. בזאת ממשיכה סרלין בעקבות שורה של אמנים שעשו זאת כגון ס"י טוומבלי בסדרת רישומים על לוח, ללא כותרת (1968) וטציטה דין בסדרה "פחות או יותר" (2011).

במסעה אל אדירנה מגיעה סרלין אל בית הקברות היהודי. למרבה הפלא מופיעים על הקברים דיוקנאות אנונימיים בדמות דימויים המבקשים לסמן את מקצועו של המושא הקבור בהם. מתוך הדימויים הללו בוחרת סרלין את דימוי המספרים. אותן היא רוקמת בחוטי זהב במכונה דיגיטלית על גבי וילון לבן. על גביו הן מעלות באוב, כרוח רפאים, את עקבות מולדתה של יהודית כשהיא, ספק נושמת, מבליחה בהקרנה שלצידם בגבה אל נכדתה המצלמת אותה.

דיוקן המספרים המוזהבים מזכיר את דיוקנאות פיום ואת המסה הפיוטית שכתב עליהם ג'ון ברג'ר.³ הדיוקנאות נמצאו בסוף המאה התשע עשרה קרוב לעיר פיום, במצרים. הם נמצאו בבית קברות משום שהם צוירו כדי להיות מוצמדים למומיה של האדם שתואר בהם, כשהוא או היא נפטרו. ברג'ר טוען שהרלוונטיות של דיוקנאות פיום לבני זמננו נעוצה, בין היתר, בחוויות של הגירה, עקירה ופרידה המאפיינות את המאה העשרים. ברג'ר מניח כי בין המצויר והצייר היתה קרבה מיוחדת שמקורה ברגעי ההכנה לקראת מותו של מושא הציור: "הכנה שתבטיח את הישארות הנפש". בציור הייתה טמונה הבטחה להמשכיות. המשכיות דומה לזו המובטחת במעשה האמנות של סרלין שיסודו בייסורים הפתאומיים של געגוע לדבר שאיננו עוד.

אוצרות וטקסט נלווה: גבי פימה

³ ג'ון ברג'ר, דיוקנאות פיום. פורסם במטעם 22, יוני 2010.